

ESKİ UYGUR BORÇ SÖZLEŞMELERİNE AİT SEKİZ FRAGMAN*

EIGHT FRAGMENTS OF THE OLD UYGHUR LOAN CONTRACTS

Berker KESKİN** Öz

Belirli şartlar altında daha sonra geri verilmek üzere alınan para ya da herhangi değerli bir şeyin karşılığı olan borç, Eski Uygur toplumunda ihtiyaçların karşılanması için sıklıkla başvurulan alışveriş yöntemlerinden biridir. Mevcut sözleşmeler, Uygurların maddi ihtiyaç dışında arpa, buğday, pamuk gibi çeşitli tarımsal ürünler için de borçlandığını göstermektedir. Borcu alan ve borcu veren tarafların birlikte düzenlediği sözleşmeler geri ödeme şartları, kefalet ve tanıklık bilgisini içermektedir. Bu çalışma, Berlin-Brandenburg Bilimler Akademisi, Turfan Koleksiyonu'nda muhafaza edilen sekiz farklı borç sözleşmesine ait fragmanların yayını konu edinmektedir. Öncelikle borç sözleşmelerinin genel özellikleri ortaya konmuştur. Fragmanların yazı ve harf çevrimi yapılmış, ardından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Gerekli görülen yerlere notlar eklenen çalışmanın sonunda metinlere ait bir dizin ile tıpkıbasımlar yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler

Eski Uygur Türkçesi, hukuk belgeleri, ticaret, borç, faiz

Keywords

Old Uyghur Turkish, legal documents, commerce, loan, interest

Abstract

A Loan, which is the money or something valuable received to be given back under certain conditions, was one of the most frequently used trade ways to provide needs in the Old Uyghur society. Present contracts show that Uyghurs also borrowed for various agricultural products such as barley, wheat, and cotton in addition to the financial requirements. The loan contracts were issued by the debtor and the lenders together. They comprised the repayment conditions, surety and testimony information. This study is about the publication of the fragments of eight different loan contracts preserved in the Turfan Collection in the Berlin-Brandenburg Academy of Sciences and Humanities. In the first instance, the main specialties of the loan contracts have been determined. The fragments have been transcribed, transliterated and then they have been translated into Turkey Turkish. Descriptor notes have been added where necessary. At the end of the study, there is an index of the texts and facsimiles.

** Arş. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
berker.keskin@istanbul.edu.tr
ORCID: 0000-0001-8599-286X
İstanbul / TÜRKİYE

Gönderim Tarihi: 06/10/2020

Kabul Tarihi: 22/03/2021

* Bu makale, *Eski Uygur Türkçesi Hukuk Belgeleri ve Söz Varlığı* adlı Doktora tezine dayanarak hazırlanmıştır. İlgili tez çalışması, İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi (Proje No: SDK-2017-25682) ve TÜBİTAK tarafından da desteklenmiştir.

GİRİŞ

Eski Uygur Türkçesi hukuk belgeleri, Uygurların çeşitli ticari faaliyetleri (satış, takas, kira, borçlanma vb.) hakkında düzenlenmiştir. Bununla birlikte vasiyetnameler, dilekçeler, raporlar, makbuzlar ve buyruklar gibi farklı yapı ve içeriklere sahip belgeler de yine resmi bir karakter taşıdığından hukuk belgeleri arasına dâhil edilmektedir. Uygurlardan günümüze ulaşan edebi külliyatın yanı sıra bu belgeler de devrin dilinin anlaşılması ile ticari ve ekonomik yaşamın varlığı hakkında çeşitli bilgiler sunmaktadır.

Hukuk belgeleri üzerine XIX. yüzyılın sonlarından itibaren çalışmalar gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Ancak bunların tamamının burada değerlendirilmesi mümkün olmadığından yalnızca öncü çalışmalar ile kapsamlı metin neşirini içeren kitap yayınları hakkında bilgi verilecektir. İlk olarak Wilhelm Radloff, “Altuigurische Sprachproben aus Turfan” adlı makalesinde iki hukuk belgesinin yayını gerçekleştirir (Radloff, 1899). Bunu, 1906 yılında yirmi üç belgenin transkripsiyon ve Almanca tercümesini içeren “Uigurische Schriftstücke, in Text und Übersetzung” adlı makalesi takip eder (Radloff, 1906). Ancak Radloff’un konu hakkında en kapsamlı çalışması, bugün dahi bir başvuru kaynağı olarak kullanılan *Uigurische Sprachdenkmäler* adlı eseridir (Radloff, 1928). Ölümünden sonra öğrencisi Sergey Malov tarafından düzenlenen eserde 128 belge yer almaktadır ve bunlardan 101’i din dışı içeriğe sahiptir.

Malov’un Eski Uygur hukuk belgeleri araştırmalarına katkısı USp’yi yayına hazırlamakla sınırlı değildir. Turfan’da bulunduğu sırada satın aldığı borç ve köle satışı hakkında düzenlenmiş iki belgeyi 1927 yılında “Dva Uygurskih Dokumenta” adıyla yayınlamıştır (Malov, 1927). Ayrıca 1932’de yayınlanan bir başka makalesinde Oldenburg koleksiyonuna ait beş belgenin dökme harflerle transliterasyonunu, Latin harfli transkripsiyonunu ve Rusça tercümesini yapmıştır (Malov, 1932). Ayrıca *Pamyatniki drevneyurkskoy pis’mennosti* adlı eserinde daha önce USp’de yayınlanan dört belgeyi tekrar gözden geçirmiş ve iki yeni belge daha yayınlamıştır (Malov, 1951).

Gustav John Ramstedt’in Finlandiya’da muhafaza edilen dört Eski Uygurca belgeyi transkripsiyon, İngilizce tercüme ve tıpkıbasım olarak yayınladığı “Four Uigurian Documents” adlı makalesi, içeriğindeki üç hukuk belgesinin ilk kez bilim dünyasına tanıtılması bakımından önem taşır (Ramstedt, 1940).

Reşit Rahmeti Arat, 1964 yılında yayınladığı “Eski Türk Hukuk Vesikaları” adlı çalışmasında belgelerin formülleri, sınıflandırılması, niteliği gibi konular hakkında bilgi vererek sekiz hukuk belgesinin transkripsiyonunu ve Türkiye Türkçesine aktarımını gerçekleştirir (Arat, 1964).

Larry V. Clark 1975’de hazırladığı ve *Introduction to the Uyghur Civil Documents of East Turkestan (13th-14th cc.)* başlığını taşıyan Doktora tezinde 141 belgeyi incelemiş, daha önce yapılan çalışmalar, formüller ve belgelerin ses bilgisi ile gramer özellikleri gibi konular hakkında bilgi vermiştir (Clark, 1975).

Peter Zieme, yazdığı makaleler ile hukuk belgeleri araştırmalarına büyük katkılar sunmuştur. Bunlar arasında Eski Uygurlarda kira, vergi muafiyeti gibi konular hakkında düzenlenenler olduğu gibi metin neşrine dayanan makaleler de vardır. Bu

bakımdan pek çok hukuki içerikli belgenin Türkoloji sahasına ilk kez bu çalışmalarla tanıtıldığını belirtmek gerekir.

Japon Türkolog Nobuo Yamada'nın *Sammlung uigurischer Kontrakte* adlı üç ciltlik çalışması ise bu alandaki en kapsamlı çalışmalar arasında yer alır. İlk ciltte Yamada'nın konu hakkında daha önce yayınlanmış makaleleri yer alırken ikinci cilt, 121 hukuk belgesinin transkripsiyonunu, Japonca ve Almanca tercümelerini, ayrıca bir dizini ihtiva eder. Üçüncü cilt ise belgelerin tıpkıbasımına ayrılmıştır (Yamada, 1993).

Dai Matsui, *Mongoru jidai Uigurisutan no monjo gyōsei to zeisei, ekidensei. Uigurubun kyōshutsu meirei monjo wo chūshin to shite* [=Moğol Yönetimi Altında Uyguristan'da Yönetim] (Matsui, 1996) ve *Mongoru jidai Uigurisutan no zeiki seido to monjo gyōsei* [=Moğol Yönetimi Altında Uyguristan'da Vergilendirme ve Yönetim Sistemleri (13-14. Yy.)] (Matsui, 1999) adlı Yüksek Lisans ve Doktora tezlerinde sırasıyla 47 ve 54 belgenin transkripsiyon ve Japonca tercümelerini yapmıştır.

Simone-Christiane Raschmann'ın 1995 yılında yayınlanan *Baumwolle im türkischen Zentralasien, Philologische und wirtschaftshistorische Untersuchungen anhand der vorislamischen uigurischen Texte* adlı çalışması, Orta Asya'da İslamiyet öncesi dönemde Türkler arasında pamukçuluk, pamuğun özelliği, işlenmesi ve kullanım şekilleri gibi konular hakkında hazırlanmıştır. Çalışmanın sonunda 113 din dışı Eski Uygurca belgenin künyesi verilerek böz "pamuklu kumaş" ile ilgili kısımlarının transkripsiyonu ve Almanca tercümesi gerçekleştirilmiştir (Raschmann, 1995). Ayrıca Raschmann'ın Almanya'da muhafaza edilen din dışı içerikli Uygur belgeleri hakkında hazırladığı *Alttürkische Handschriften Teil 13, Dokumente Teil 1* ve *Alttürkische Handschriften Teil 14, Dokumente Teil 2* adlı kataloglar, belgelerin kayıt numaraları, içeriği ve daha önce yapılan çalışmalar hakkında bilgiler içermesi bakımından kaynak eser olma özelliği gösterir (Raschmann, 2007 ve Raschmann, 2009).

Liliya Yusufcanovna Tuguşeva tarafından 2013 yılında yayınlanan *Uygurskie delovye dokumenty X–XIV. iz Vostochnogo Turkestana* adlı eserde 97 belgenin transkripsiyonu, Rusça tercümesi, çeşitli açıklamalar, dizin ve tıpkıbasım içermektedir (Tuguşeva, 2013).

Márton Vér tarafından hazırlanan ve *The Postal System of the Mongol Empire in Northeastern Turkestan* başlığını taşıyan Doktora tezi, 63 Eski Uygur buyruğunun değerlendirmesini içermesi bakımından önemlidir (Vér, 2016).

Son olarak, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tarafımızdan hazırlanan ve *Eski Uygur Türkçesi Hukuk Belgeleri ve Söz Varlığı* adını taşıyan Doktora tezinin esasını 500'den fazla metnin transkripsiyonu, Türkiye Türkçesine aktarımı, söz varlığı ve dizini oluşturur. Bütün bunlara ek olarak değerlendirilen belgelerden hareketle Eski Uygur hukuk sistemi üzerine bir bölüm oluşturulmuş ve hukuk belgeleri hakkında yapılan çalışmaların tarihi incelenmiştir (Keskin, 2020). Burada değinilemeyen diğer çalışmalar hakkında tezin ilgili bölümüne müracaat edilebilir.

Bu makale, yukarıda adı bulunan Doktora tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır. Tezin Borç Belgeleri bölümünde değerlendirilen ve kataloglar haricinde herhangi bütünlüklü bir bilimsel çalışmanın bulunmadığı sekiz fragmanın yazı ve harf çevrimi, Türkiye Türkçesine aktarımı gerçekleştirilmiş, bunlar vasıtasıyla Eski Uygur borç

sözleşmelerinde yer alan ortak hukuki terimler açıklanmıştır. Ayrıca gerekli görülen yerlere notlar eklenerek çalışmanın sonunda fragmanlara ait tıpkıbasımlara yer verilmiştir.

I. ESKİ UYGUR BORÇ SÖZLEŞMELERİNİN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Eski Uygur hukuk belgelerinin önemli bir bölümünü oluşturan borç sözleşmeleri, Uygur toplumunun hangi şartlar altında ve ne şekilde borç alıp verdiğinin anlaşılması konusunda yeterli niteliğe sahiptir. Alım-satım ve takas gibi diğer ticari içeriklere sahip sözleşmelerle mukayese edildiğinde daha dar bir hacme sahip olan borç sözleşmelerini farklı kılan en önemli hususiyetler, kefalet ve faiz kavramı hakkında bilgi vermesidir. Öyle ki ticari amaçla düzenlenmiş diğer hiçbir belge çeşidinde kefillere dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Aynı şekilde faiz için kullanılan karşılıklar ve faiz yapıları da ancak borç sözleşmelerinden hareketle anlaşılabilir.

Eski Uygurlarda borçlanmanın genellikle iki farklı yöntem ile gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Buna göre parasal borç durumunda geri ödemenin yapılacağı tarih çoğunlukla belirtilmemiş, ancak ödemenin olmadığı her ay için faiz ekleneceği yazılmıştır. Sadece iki sözleşmede borcun geri ödeme tarihinin belirtildiği ve faiz için *başinta ur-* deyiminin kullanıldığı görülmüştür. İkinci olarak ise buğday, pamuk gibi aynı borçlanmalarda bu kez geri ödemenin yapılacağı dönem belirtilmiş ve bu olmazsa bedelin *el yanınça tüşi bilä* yani “ülke töresince faiziyle” geri alınacağı ifade edilmiştir (Keskin, 2020, s. 29).

Sözleşmelerin genel düzenlenişine uygun bir biçimde borcun geri ödenmemesi durumunda ya zımnî olarak hane halkı işaret edilmiş ya da hane halkından birinin adı borçluya olan akrabalığı da açıklanarak belirtilmiştir. Bu sayede kefil ya da kefiller ortaya konmuş, alacaklıya karşı bir teminat oluşturularak borçlunun geri ödeme yapmaması durumunda sorumluluk adı geçen üçüncü şahıslara yüklenmiştir:

berginçä yok [ba]r bolsar-m(ä)n kişim tüzük köni berz-ün (U 5230⁶⁻⁸)

“Verinceye kadar ölürsem eşim Tüzük, doğru bir şekilde versin.”

böz berginçä yok bar bolsar ävot(ä)ki-lär köni berz-ün (U 5231⁸⁻⁹)

“Bözü verinceye kadar ölürsem evdekiler doğru bir şekilde versin.”

be<r>ginçä bar yok bolş-a m(ä)n inim idaba äv-täki-lär bilä köni berzün-lär (U5252⁶⁻⁸)

“Verinceye kadar ölürsem küçük erkek kardeşim Idaba, evdekilerle beraber doğru bir şekilde versin.”

berginç-ä bar yok bolsar-m(ä)n oglum tämür buk-a äv-täki-lär bilä köni berzün-l(ä)r (U 5262⁹⁻¹¹) “Verinceye kadar ölürsem oğlum Tümür Buka, evdekilerle beraber doğru bir şekilde versin.”

bu tarıg berginçä örü kudı bolsar-m(ä)n [... (Ch/U 6992^{v4})

“Bu tahılı verinceye kadar ortadan kaybolursam...”

berginçä örü kudı bolsarm(ä)n inim biläy köni berzün (SI Kr. IV/329⁵⁻⁶)

“Verinceye kadar ortadan kaybolursam küçük erkek kardeşim Biläy doğru bir şekilde versin.”

berginçä yok bar bol- / *örü kudı bol-* + *kefil adı* + *köni ber-* kalıp ifadesine ek olarak bazı sözleşmelerin “kefil” karşılığı *taypaoşın* (< Çin. 代保人 *dài bǎo rén*) ve *paoşın* (< Çin.

保人 *bǎo rén*) terimlerini içerdiği görülmektedir.¹ Borcun ödenmesi hakkındaki sorumluluğu üstlenerek birinci ağızdan bunu belirten kişiler özellikle *taypaoşın* olarak nitelendirildiği için bunu “müteselsil kefil” şeklinde anlamlandırmak mümkündür:

*bu bitig-däki çao-nı berginçä biz enç buk-a arug iştin taştın bar yok bolsar-biz birlä alguçı tuşsu taypaoşın m(ä)n enç buka-nıñ inim äsän m(ä)n arug-nıñ oglum kar-a tugm-a ikägü bu bitig-täki çao-nı bitig yosunça nägü-kä-m-ä tildamayın çam-sız köni berür-biz (*U 9181₁₀₋₁₆)*

“Bu sözleşmedeki çaoyu verene kadar Enç Buka ve Arug ortadan kaybolursa müşterek borçlu, müteselsil kefil (olarak) ben Enç Buka’nın küçük erkek kardeşi Äsän ve ben Arug’un oğlu Kara Tugma, ikimiz bu sözleşmedeki çaoyu senet kanununca hiçbir bahane aramadan itirazsız doğru bir şekilde veririz.”

berginçä m(ä)n ırsul yok bar bols(a)r-m(ä)n bu bugday-nı birlä alguçı tuş-su tay-paoşın m(ä)n sul(a)yım(a)n öz bodum-tın köni berür-m(ä)n (SI Kr. I/147₈₋₁₂)

“Verinceye kadar ben Irsul, ölürsem bu buğdayı müşterek borçlu, müteselsil kefil Sulayman kendisinden doğru bir şekilde verecektir.”

Yukarıda iki farklı sözleşmeden sunulan örneklere dikkat edilirse şahıs adlarını niteleyen *taypaoşın*’dan önce *birlä alguçı* ve *tuşsu* (< Çin. 同取 *tóng qǔ*) sözcüklerinin sıralandığı görülür. *Tuşsu* “müşterek borçlu” olarak anlamlandırılırken (Yamada, 1993, s. 294; Matsui, 2004, s. 199) *birlä alguçı*, bu sözcüğün Eski Uygur Türkçesine tercümesinden başka bir şey değildir. Zira *tuşsu*, *tóng* 同 30:3 “benzer, birlikte” (Pulleyblank, 1991, s. 310) adı ve *qǔ* 取 29:6 “almak” (Pulleyblank, 1991, s. 261) eyleminden oluşmuş hukuki bir terimdir.

Faiz kavramı ise borç sözleşmelerinde *asıg* ve *tüş* sözcükleriyle karşılanmıştır. Aşağıda incelenecek olan metin parçalarında bunların her ikisi de yer aldığından ilgili açıklamalar notlar kısmında bulunmaktadır (bk. B4 ve F2).

Ayrıca sözleşmelerin çok az sayıdaki örneğinde “borç” anlamında *ötünü* sözcüğünün bulunduğu tespit edilmiştir:

yılan yıl ikinti ay on iki-kä maña ırsul-ka ötüni bugday k(ä)rgäk bolup yabagu-tın özi-niñ şığı birlä (SI Kr. I/147₁₋₄)

“Yılan yılı ikinci ayın on ikisinde bana, Irsul’a borç (olarak) buğday gerekli olup Yabagu’dan kendisinin ölçüsüyle...”

Sözleşmelerde ticari bir terim olarak kullanılan sözcüğün DLT’de *ötnü* “ödünc, borç” olarak tanıklandığı, bunun yanı sıra aynı kökten türetilen *ötünç* “borç” ile *ötnü ber-* “borç vermek” ifadesinin de yine DLT’de yer aldığı görülmektedir (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014, s. 66).

II. METİN, TERCÜME VE NOTLAR

2.1. Metin A: Ch/U 6527 v (T I D 51)

1 [torju]z yıl tokuz yañkä m(ä)n ansunkä

[]z yyl twqwz y’nky k’ mn ’nsw n k’

2 [käreğäk] bolup on alçun aldım m(ä)n ansun

¹ Terimleri meydana getiren sözcüklerin Pulleyblank’taki görünümü için bk. *dài* 代 9:3 (1991, s. 69), *bǎo* 保 9:7 (1991, s. 30), *rén* 人 9:0 (1991, s. 265).

- [] pwlwp 'wn ''ldwn ''ldym mn ''nswn
 3[] bergli[nç]ä bar yok bolsar m(ä)n bu
 [] ly[]' p'r ywq pwls'r mn pw
 4[] a]y otuzka m(ä)n toyın tuıtun
 [] y'wtwz q' mn twyyn twdwnk

¹⁻²Domuz yılı dokuzuncu günde ben Ansun'a [...] gerekli olup on altın aldım. ³⁻⁴Ben Ansun [...] verinceye kadar ölürsem bu [...] ayın dokuzuncu gününde ben Toyın Tuıtun [...]

Notlar:

A1, ansun: Transliterasyonu ''nswn şeklinde kalın sıralı olan şahıs adına gelen yönelme hali ekinin {-Q'} olması beklenirken ince sıralı biçimde {-K'} eklenmiştir. Aynı şekilde belgede yer alan *yanı* sözcüğüne gelen ek de ince sıralıdır. Bu gibi kök ve ek uyumsuzlukları hukuk belgelerinde rastlanılabilir bir durumdur.²

A3, bar yok bol-: Eski Uygur borç sözleşmelerinde yer alan standart deyimlerden biri olan bu ifade biçimi, alacaklının haklarını korumak için sözleşmelere eklenmiştir. "Var-yok olmak" ile borçlunun hayatını kaybetme ihtimali kastedilmiş ve böyle bir durum gerçekleşirse borcun kim tarafından üstlenileceği hakkında bilgi verilmiştir. *Bar yok bol-* dışında *yok bar bol-* şeklinde de sözleşmelerde tespit edilen bu deyimden ardından kefalet bilgisi gelmektedir.

A4: Belgede yer alan dördüncü satır, ilk üç satırın devamını oluşturmamaktadır. Diğerlerinden ayrı, daha aşağıda yazıldığı gibi imla da farklıdır ve tarih ile şahıs adı bilgisi içermesinden dolayı ayrı bir sözleşmenin başlangıç formülü olduğu anlaşılmaktadır.

2.2. Metin B: Ch/U 7358 v (Glas: T II T 1972)

- 1...]M/[...
 ...]m/[...
 2...ü]çünç ay /[...
 ...]ç'wynç''y /[...
 3...]K' äsän [...
 ...]k' 's'n [...
 4...] tüşkä [...
 ...] t'wys k' [...
 5...] bolup ok [...
 ...] pwlwp 'wq [...
 6...]S şıg tarıg [...
 ...]s şyq t'ryq [...

¹⁻⁶[...] üçüncü ayın [...] 'a Äsän [...] faiz (karşılığında) [...] olup bizzat [...] şıg tahl [...]

² Örnek olarak bk. *takıgu yıl onunç ay bir otuz-ka maña mısır-kä* (U 3280s). bu t(a)vgaç küin-ta (*U 9003 rı)

Notlar:

B4, tüşkâ: Sözleşmelerde tarih bilgisinden sonra borçlunun adıyla birlikte neye gereksinim duyduğu ve bunun ancak “faiz” karşılığı alınacağı tüş+kâ / asıg+ka + ürün adı + kârgâk bol- şeklinde bir kalıp ifade ile belirtilmiştir:

[k]üskü yıl törtünç ay bir yañıka maña bolmuş-ka asıg-ka kümüş [kär]gâk bolup k(a)ra ogul-ta altı s(ı)tır [k]ümüş altım (U 5230₁₋₄)

“Sıçan yılı dördüncü ayın birinci gününde bana, Bolmuş’a faiz karşılığında gümüş gerekli olup Kara Ogul’dan altı sıtır gümüş aldım.”

beçin yıl törtünç ay on y(a)ñık-a maña kımır-ka tüş-kâ künçiç kârgâk bolup k(a)yımtu-tın tört şin künçiç aldım (U 5252₁₋₄)

“Maymun yılı dördüncü ayın onuncu gününde bana, Kımır’a faiz karşılığında susam gerekli olup Kayımtu’dan dört şin susam aldım.”

Temel anlamı “meyve, yemiş” olan *tüş*, borç sözleşmelerinin genelinde “faiz, getiri” anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır. ED’de sözcüğün temel anlamının “meyve” olmasına rağmen metaforik olarak “yapılan işin sonucu” veya “iyi bir davranış karşılığında alınan ödül” anlamında kullanıldığı açıklanmaktadır (1972, s. 558b). Bununla birlikte DTS’de de sözcüğün “meyve, yemiş” anlamı dışında “ücret, gelir, faiz” anlamlarına geldiği ifade edilmektedir (1969, s. 600a). Gerek *tüş* gerekse *asıg*, sözleşmelerde genellikle müstakil bir kullanıma sahip olmasına rağmen Ch/U 6992’de her iki sözcüğün birlikte ikileme olarak yer aldığı görülmektedir: *yañı-ta asıgı tüşü b[i]llä köni berürm(ä)n* (Ch/U 6992 v₃₋₄) “Zamanında faiziyle doğru bir şekilde veririm.”

B6, şıg: Pek çok Eski Uygur belgesinde görüldüğü üzere *şıg* arpa, buğday ve darı gibi hububatlar için kullanılmış bir çeşit hacim ölçüsüdür (ED, 1972, s. 867b). Borç sözleşmeleri dışında satış, kiralama, vasiyetname ve buyruklar gibi farklı içerikteki belgelerde rastlanabilen sözcük, bazı durumlarda sözleşmeye konu olan arazide yetiştirilebilecek tarımsal ürün miktarı bakımından arazi niteliğini belirlemek için de kullanılmıştır: *eçim kañçuk bilä tüz ülüşlüg iç [=üç] şıg yerim* (Ot.Ry. 1414a₃₋₄) “ağabeyim Kañçuk ile eşit hisseli üç şıglık yerimi...” [] *altı şıg atl(ı)g yeri[min...]* (U 5280₂) “...altı şıglık yerim ile...” Eski Uygur Türkçesine Çince’den geçen *şıg* (< 石 *shí*, GOÇ. *shiajk*) kaynak dilde “taş, kaya” anlamına sahiptir (Pulleyblank, 1991, s. 283) ve yaklaşık 84 litreye denk gelmektedir (Matsui, 2004, s. 200).

2.3. Metin C: So 10239 (4) v (T I a)

1[yıl] ay iki yañıka m(ä)n
[] 'y 'yky y'ny q' mn
2[] yüz kunpu altım ay sayu
[] ywz qwnpw 'lty m 'y s' yw
3[] // PYN ortı (?) tãgmıştä
[] // pyn 'wrty t'kmyş t'
4[] //WWR tanuk burhan kulı
[] //wwr t'nwq pwrq'n qwly

¹⁻²[...] yılı [...] ayın ikinci gününde ben [...] yüz kunpu aldım. ²⁻⁴Ay sayarak (her ay için) [...] ortaya ulaştığımda [...] tanık Burhan Kulı [...]

Notlar:

C2, kunpu: Para yerine kullanılan *kuanpu*, *böz* ile birlikte Eski Uygur sözleşmelerinde en sık karşılaşılan ödeme araçlarının başında gelmektedir. Özellikle satış sözleşmelerinde tarla, bağ ya da bahçelerin pek çoğunun *kuanpu* ihtiyacı doğrultusunda elden çıkarıldığı beyan edilmiştir. Sözcüğün hukuk belgelerinde standart bir imlası bulunmamakta, *kuanpu* olması beklenirken *kanpu* ya da bu metinde olduğu gibi *kunpu* şeklinde bir imlaya rastlanabilmektedir.³ Temel olarak “resmi kumaş” anlamına gelen sözcük, Eski Uygur Türkçesindeki bir diğer Çince alıntıdır (< *guān bù*, GOÇ. *kuan puā*). Birleşik yapıdaki bu sözcük ile ilgili olarak bk. *guān* 官 40:5 (Pulleyblank, 1991, s. 113) ve *bù* 布 50:2 (Pulleyblank, 1991, s. 42).

2.4. Metin D: U 5552 (T II D 56)

1 [ar]pa al[dım...]

[]p' ''l[...]

2 şığ arpa [köni berür män...]

şyq ''rp' [...]

3 bermädin káčür[sär män...]

pym'dyn k'çwr[...]

4 sultān 'ävt(ä)ki[lār birlä köni berzün...]

swld'n ''v tky[...]

¹arpa aldım [...] ²⁻³şığ arpayı doğru bir şekilde veririm [...] vermeden (zaman) geçirirsem [...] ⁴Sultān, evdekilerle birlikte doğru bir şekilde versin [...]

Notlar:

D4, sultān: Eski Uygur hukuk belgeleri, içeriğinde yer alan şahıs adlarıyla Türk onomastiği için eşsiz bir kaynaktır. Bu adlar incelendiğinde Türkçe olanlar dışında Sanskrit veya Çin kökenli adların da yoğunluk taşıdığı görülür. Daha geç dönemde hazırlanan sözleşmelerde ise İslamiyet'in etkisiyle Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerin kullanım sıklığı artmıştır. Burada da *sultān* sözcüğünün Eski Uygurlar döneminden itibaren Türk milleti tarafından bir şahıs adı olarak kullanılmaya başlandığını görmek mümkündür (< Ar. *sultān* “hükümdar, padişah).

D4, ävtäkilär: Borç sözleşmelerinde yer alan kefalet bilgisi bölümünde borçlu, yukarıda daha önce değinildiği gibi alacaklıya karşı bir teminat oluşturmaktadır. İşte burada, borçlunun ailesinin tamamı zımnen *ävtäkilär* “evdekiler, evde bulunanlar” ibaresiyle yapılan işten, geri ödemedenden sorumlu tutulmuştur. Radloff'tan başlamak üzere birçok araştırmacı uzun süre bu sözcüğün yazı çevrimini ve tercümesini farklı bir şekilde yapmıştır. Buna göre genellikle *ävtäkilär* sözcüğünün kökü tamlayan eki olarak düşünülmüş ve önce gelen şahıs adına eklenmiş; geri kalan eklerin {+DA+ki+lAr} yazı çevrimi ise *tägi-lär* şeklinde yapılarak buna “akrabalar; soyundan gelenler, varisler” gibi anlamlar verilmiştir. Dolayısıyla ilgili sözcüğün yer aldığı ibare “(şahıs adı)'nın akrabaları; soyundan gelenler” olarak tercüme edilmiştir (Radloff,

³ Sözcüğün sahip olduğu imla farklılıkları ile ilgili olarak örn.

kuanpu → *yunl(a)k-lık kuanpu k(ä)rgäk bolup (U 52412)*

kanpu → *yüz älig kanpu berür-män (U 52334)*

kunpu → *yunlak-lık kunpu kargäk bolup (U 39082)*

1906, s. 184; Le Coq, 1918, s. 455; Malov, 1927, s. 390; USp, 1928, s. 7). Hatta Ahmet Caferoğlu'nun Uygur Sözlüğü'nde *tägi* madde başında yer alan ilk açıklama, USp'den ve Malov'un "Dva Uygurskih Dokumenta" adlı makalesinden hareketle "akraba, hısımlık" şeklindedir (Caferoğlu, 1938, s. 177). Ancak daha sonra bu transkripsiyon ve anlamlandırma, Yamada tarafından düzeltilerek açıklanan halini almıştır (Yamada, 1965, s. 175-178).

2.5. Metin E: U 5825 (Glas: T III 517)

1...]/[...

...]/[...

2...]/ *berginçä biz ikigü örü kudı bols(a)r biz.*

...]/ *pyrkynç' pyz 'ykykw 'wyrw qwdy pwlrs pyz.*

3...]/ *P'K taş. inim kurumuş bilä köni berzün*

...]/ *p'k t'ş. 'ynym qwrwmyş pyl' kwyny pyrz wn*

4...]/ *tanuk borçı yaña toña. tanuk bözçi*

...]/ *t'nwq pwrçy y'nk' twnk'. t'nwq pwyzçy*

5...]/ *kulı bu t(a)mga biz törtägünün ol*

...]/ *qwly pw tmq' pyz twyrt'kw nwnk 'wl*

¹⁻³[...] verinceye kadar biz ortadan kaybolursak [...] Taş, küçük erkek kardeşim Kurumuş ile doğru bir şekilde versin. ⁴⁻⁵Tanık şarap tüccarı Yaña Toña. Tanık dokumacı [...] Kuli. Bu damga, biz dördümüzündür.

Notlar:

E2, örü kudı bol-: Sözleşmelerde *bar yok bol-* deyiminin yerine kullanılabilen *örü kudı bol-* "ortadan kaybolmak, kaçıp gitmek" anlamına sahiptir. Bu bakımdan ilgili deyim borcunu ödeme konusunda kendisine çok da fazla güvenilmeyen kişiler için kullanıldığını düşünmek mümkündür. Zira deyim ardında ödeme yükümlülüğü yine üçüncü şahıslara aktarılmıştır.

Buna benzer şekilde Eski Uygur hukuk belgelerinde yer alan bir başka deyim, köle azadıyla ilgili bir belgede yer alan ve kölenin özgür kaldıktan sonra istediği yere gidebileceğini belirtmek için kullanılan *örü tağka kudı kumka bar-* "yukarı dağa, aşağı çöle -istenilen herhangi bir yere- gitmek" deyimidir: *örü tağ-ka kudı kum-ka b(a)rsar tört yol-ı boş bolz-un (Y 828¹³⁻¹⁴)* "...yukarı dağa, aşağı çöle gitse, dört yolu boş olsun, özgür kalsın." İlgili sözcüklerin (*örü kudı*) Eski Uygur Türkçesi metinlerinde aynı zamanda ikileme olarak kullanıldığı tespit edilmiştir (Şen, 2002, s. 226).

E4, bözçi: "Bez, pamuklu kumaş" karşılığında kullanılan *böz* (< Çin. 布 *bù*, GOÇ. *Puā* < Gr. *βύσσος*) Eski Uygur toplumunda oldukça geniş bir uygulama alanına sahiptir.⁴ Hukuk belgelerinde doğrudan "dokuma" anlamına gelecek şekilde sözleşmelere konu bir eşya olabildiği gibi para niyetine ödünç alındığı, vergilerin ödendiği ya da arazi, köle vb. satışıyla elde edilebildiği, dolayısıyla ticari bir meta olarak kullanıldığı durumlar da söz konusudur. Ayrıca tüm bunlardan farklı olarak *bözün* Uygurlarda resim yapmak için tuval ya da yazı materyali olarak kullanılabilirdiği de ifade edilmektedir (Raschmann, 1995, s. 89 ve 92).

⁴ Sözcüğün Çincedeki varlığı ile ilgili olarak bk. *bù* 布 50:2 (Pulleyblank, 1991, s. 42).

Böz sözcüğüne {+çl} isimden isim yapım ekinin eklenmesiyle oluşan *bözçi* “bezci, dokumacı, dokuma yapan” anlamında bir meslek adıdır (Gabain, 1950, s. 60; Erdal, 2004, s. 148; Eraslan, 2013, s. 95). Bu ve benzeri meslek adlarının Eski Uygur toplumunda aynı zamanda birer şahıs adı olarak kullanılabilmesi hukuk belgelerinden hareketle tespit edilebilmektedir: *tanuk borlukçı (U 5230s)*, *biz torçı yolçı elçi üç ak-a ini-lär-niñ (U 5237⁹⁻¹⁰)*, *bu nişan m(ä)n tanuk udçı-nıñ ol (İstanbul 35²⁵)*.

2.6. Metin F: U 5826 (Glas: T III 518)

- 1 ...] ulug bermiş kunpu S// '[...
 ...] 'wlwq pyrmış qwnpw s// '[...
 2 ...ay] sayu y(e)g(i)rmirär kuanpu asıgın [...
 ...] s'yw ykrmyr'r qw'npw ''syq yn [...
 3 ...] bolzun m(ä)n oglum 'l [...
 ...] pwlz wn mn 'wqlwm 'l [...
 4 ...]/YRT tanuk sav (?) toña bu n[işan...
 ...]/yrt t'nwq s'v twnk' pw n[...
¹⁻²[...] Ulug'un verdiği kunpu [...] ay sayarak (her ay için) yirmişer kuanpu faiziyle ³⁻⁴[...] olsun. Ben, oğlum [...] Tanık Sav (?) Toña. Bu nişan [...]

Notlar:

F2, asıgın: İfade edildiği üzere sözleşmelerde “faiz” karşılığı kullanılan sözcüklerden bir diğeri *asıgıdır*. Gerek ED’de ve gerekse DTS’de *asıg* için yapılan açıklamalar “fayda, kâr” anlamları etrafında şekillenmektedir (ED, 1972, s. 244b; DTS, 1969, s. 60a). UW’de *asıg*, “kazanç” temel anlamı etrafında gelişen dört maddede açıklanmıştır: “1. (maddi) kazanç, yarar, fayda. 2. Faiz, getiri. 3. Kurtuluş (Budizm’de kurtuluş yolu için) kazanç, fayda. 4. (Maniheizm’de) hayır, (manevi) fayda.” (2015, s. 294-298). Sözcük, ayrıca Eski Uygur Türkçesi metinlerinde *ädgü* ve *tusu* sözcükleriyle birlikte “fayda, yarar” anlamında ikileme olarak kullanılmıştır (Şen, 2002, s. 37; Ölmez, 2017, s. 253).

2.7. Metin G: U 6047 / I. Sayfa

- 1 ...iki]nti ay tokuz [y(e)g(i)rmikä maña
 ...]nty ''y twqwz []krmyk' m'nk'
 2 ...a]y tokuz y(e)g(i)rmikä maña mankuy toñka tüşkä t(a)rıg
 ...]y twqwz ykrmyk' m'nk' m'nkwy twnk q' twyş k' tryq
¹[...] ikinci ayın on dokuzunda bana ²[...] ayın on dokuzunda bana, Mankuy Toñ’a faiz (karşılığında) tahıl [...]

2.8. Metin H: U 6186 / I. Sayfa

- 1 *tüşkä ta[r]ıg...*
 twyş k' t' []y[...
 2 *bolup KWYRYÇW//...*
 pwlwp kwryçw/[...
 3 *şıg tarıg alt[um...*
 şyq t'ryq ''lt[...
¹⁻³faiz karşılığında tahıl [...] olup [...] şığ tahıl aldım [...]

III. DİZİN

al-	almak, sahip olmak a.-dım A2, D1 a.-tım C2, H3 [=4]	biz	biz, birinci çokluk şahıs zamiri b. E2, E5 örü kudı bolsar b. E2 [=3]
altın	altın a. A2 [=1]	bol-	olmak, yardımcı fiil örü kudı b.-sar biz E2 bar yok b.-sar män A3 b.-up B5, H2 kârgäk b.-up A2 b.-zun F3 [=6]
ansun	şahıs adı a. A2 a.+kä A1 [=2]	borçı	şarap tüccarı b. E4 [=1]
arpa	arpa, bir tür tahıl bitkisi a. D1, D2 [=2]	bözçi	bezci, dokumacı b. E4 [=1]
äsän	şahıs adı ä. B3 [=1]	bu	bu b. A3, E5, F4 [=3]
asıg	faiz, kâr a.+ın F2 [=1]	burhan kulu	şahıs adı b. C4 [=1]
äv	ev, bark ä.+täkilär D4 [=1]	iki	iki i. C1 [=1]
ay	ay, ortalama otuz günlük süre a. A4, B2, C1, C2, F2, G1, G2 [=7]	ikigü	her ikisi i. E2 [=1]
bar	var, mevcut b. yok bolsar män A3 [=1]	ikinti	ikinci i. G1 [=1]
ber-	vermek, teslim etmek b.-ginçä A3, E2 b.-mädin D3 b.-miş F1 b.-ür män D2 b.-zün D4, E3, [=7]	ini	küçük erkek kardeş i.+m E3 [=1]
bilä	ile, birlikte (krş. <i>birlä</i>) b. E3 [=1]	käçür-	geçirmek k.-sär män D3 [=1]
birlä	ile, birlikte (krş. <i>bilä</i>)	kârgäk	gerek, lazım k. bolup A2 [=1]

köni	doğru, tam k. D2, D4, E3 [=3]	ol	-dır, dir törtägünün o. E5 [=1]
kuanpu	< Çin. 官布 <i>guān bù</i> (GOÇ. <i>kuan puǎ</i>) resmi kumaş, bir tür ödeme aracı k. F2 kunpu C2, F1 [=3]	on	on o. A2 [=1]
kudı	aşağı örü k. bolsar biz E2 [=1]	ortı	orta o. C3 [=1]
kulı	bir şahıs adının ikinci unsuru k. E5 [=1]	otuz	otuz o.+ka A4 [=1]
kunpu	bk. kuanpu	örü	yukarı ö. kudı bolsar biz E2 [=1]
kurumış	şahıs adı k. E3 [=1]	sav toña	şahıs adı t. F4 [=1]
män	ben, birinci teklik şahıs zamiri m. A1, A2, A4, C1, F3 bar yok bolsar m. A3 berür m. D2 käçürsär m. D3 [=8]	say-	saymak s.-u C2, F2 [=2]
mankuy toñ	şahıs adı m.+ka G2 [=1]	sulğan	şahıs adı s. D4 [=1]
maña	bana, birinci teklik şahıs zimirinin yönelme hali m. G1, G2 [=2]	şıg	< Çin. 石 <i>shí</i> (GOÇ. <i>shiajk</i>) bir tür hacim ölçüsü ş. B6, D2, H3 [=3]
nişan	< Fars. <i>nişān</i> nişan, iz, belirti n. F4 [=1]	täg-	değmek, ulaşmak t.-mişä C3 [=1]
ogul	[1] oğul, evlat o.+um F3 [=1]	tamga	damga t. E5 [=1]
ok	kuvvetlendirme edatı	tanuk	tanık, şahit t. C4, E4, F4 [=4]
		tarıg	tahıl t. B6, G2, H1, H3 [=4]
		taş	bir şahıs adının ikinci unsuru t. E3 [=1]

tokuz	dokuz t. A1 [=1]	üçünç	üçüncü ü. B2 [=1]
tokuz yegirmi	on dokuz t.+kä G1, G2 [=2]	yaña toña	şahıs adı y. E4 [=1]
toñuz	domuz t. A1 [=1]	yañı	gün y.+ ka A1, C1 [=2]
toyın tuñuñ	şahıs adı t. A4 [=1]	yegirmirär	yirmişer y. F2 [1]
törtägü	her dördü t.+nüñ ol E5 [=1]	yıl	yıl, sene y. A1, C1 [=2]
tüş	faiz, fayda t.+kä B4, G2, H1 [=3]	yok	yok, mevcut olmayan bar y. bolsar män A3 [=1]
ulug	şahıs adı u. F1 [=1]	yüz	yüz y. C2 [=1]

SONUÇ

Eski Uygur borç sözleşmeleri, hukuk belgesi olma özelliği taşıyan farklı içerikteki diğer sözleşmelerde olduğu gibi (satış, kira, takas vb.) belirli formüllere, kalıp ifadelerle dayanarak hazırlanmıştır. Bunlar arasında ortaklık taşıyan bölümler olduğu gibi yalnızca ilgili alt gruba ait olan ve başka içeriklerde rastlanılmayan bölümler de mevcuttur. Tarihlendirme ve tanıklık bilgisi her sözleşmede yer alan temel ortak unsurken vergilendirme, sınır bilgisi, ürün paylaşımı, cezalandırma, teminat gösterme, kefalet gibi unsurlar bu kez farklı içeriklerin kendine ait bölümlerini oluşturur. Dolayısıyla bir sözleşme ya da benzeri herhangi bir hukuki belgeyi bütünlük taşıyamamasına ve hasarlı olmasına rağmen sahip olduğu ifadeler veya formüller doğrultusunda (bunların ilgili içeriği yansıtmaya durumuna göre) belirli gruplara yerleştirmek mümkün olmaktadır. Bu çalışmada yer alan sekiz metin parçasının her biri oldukça dar bir hacme sahip olmasına rağmen borç kategorisinde değerlendirilmesinin temel sebebi, işte bu görüşe dayanarak mevcut satırlarında onların niteliğini tanımlayabilecek sözcük veya deyimlere, ifadelerle sahip olmasıdır. Buna göre *bar yok bol-* ve *örü kudı bol-* deyimleri, faiz için kullanılan *asıg* ve *tüş* sözcükleri ile hane halkını işaret eden *ävtäkilär*, borç sözleşmelerinin temel unsurları arasında yer alır. *Bar yok bol-* ile *örü kudı bol-* ifadelerinin esasta deyim olmasına rağmen sözleşmelerde kefillerin belirtildiği bölümlerde mutlaka kullanılması, yine “fayda, yarar” anlamı taşıyan *asıg* ve *tüş* sözcüklerinin anlam genişlemesiyle “faiz” anlamı kazanması ve *ävtäkiler* denilerek borçtan sorumlu tutulan bir insan topluluğu oluşturulması, tüm bunların temel anlamlarının, günlük dildeki kullanımlarının yanı sıra birer hukuki terim olma vasfı taşıdığını göstermektedir.

EXTENDED ABSTRACT

The main aim of this study is the transcription, transliteration and translation of the eight old Uyghur fragments preserved in the Turfan Collection in the Berlin-Brandenburg Academy of Sciences and Humanities. However, when deemed necessary, several explanations were made, and an index was prepared. Although the texts are quite massless and do not contain integrity, the main reason for their inclusion in loan contracts is some keywords and terms they contain. Accordingly, each document with commercial content has a certain formula and/or stereotyped expression. They play a major role in detecting content. While the date and testimony information constitute common elements between contracts, the existence of information such as product sharing, border information, fines, and taxation varies. This variability is the main factor that helps the damaged texts to be classified by content determination. At least one keyword or phrase was identified in each of the texts examined in this study. *Asıg* and *tüş* words and *ävtäkilär* which denotes household, and the phrases such as *bar yok bol-* "to die" and *örü kudı bol-* "to run away, disappear" are among the key elements of loan contracts. Even though the expressions of *bar yok bol-* and *örü kudı bol-* are only idioms basically, they were used in the surety section of the contracts. Anew, the uses of the words *asıg* and *tüş*, which basically means "advantage, benefit", in contracts in the sense of "interest" and finally creating a community responsible for the loan and its remark them indirectly as *ävtäkilär*; they show that these are legal terms alongside their daily life usage.

Loan contracts have a notable place among Uyghur legal documents in terms of both quality and quantity. Since Radloff, the majority of the contracts have been transcribed many times and various terms in the documents have been examined. The most significant aspect of contracts that differs from other commercial documents is that they provide information about interest and surety. Accordingly, in Old Uyghur Turkish, the Turkish words *asıg* and *tüş* were used for "interest", and the words *paoşın* and *taypaoşın* -of Chinese origin- were used in the meaning of "guarantor". It would be more accurate to interpret it as a "joint guarantor" since the people who are qualified as *taypaoşın*s assume the responsibility for the payment of the loan and state it firsthand. While the contracts with these kinds of words are limited, the contracts, in which the debtor holds the entire household accountable for the loan along with one of his relatives, are more common. The households were implicitly stated as *ävtäkilär*, as stated above, and were held liable for the loan if the debtor died or ran away. As a result, these contracts are the primary sources that helped enlighten the social and commercial life of the period in terms of showing how the borrowing and loan practice in the daily life of the Old Uyghur society was realized.

KISALTMALAR

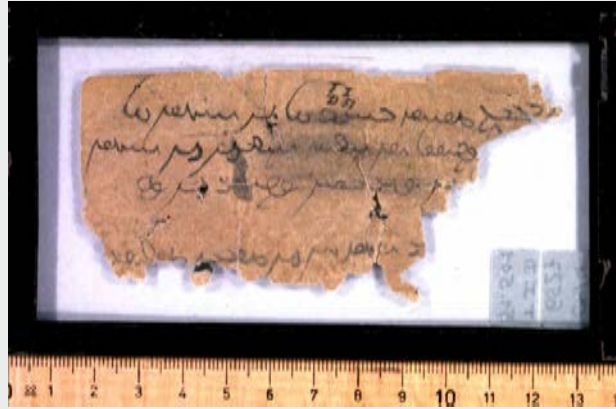
Ar.	: Arapça
bk.	: bakınız
Ch/U	: chinesisch-uirgische texte
Çin.	: Çince
DLT	: Dîvânu Lugâti't-Türk, bk. Ercilasun-Akkoyunlu 2014
DTS	: Drevnetyurkskiy Slovar', bk. Nadalyayev V.M., vd. 1969
Ed	: Editör(ler)
ED	: An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth Century Turkish, bk. Clauson 1972
Fars.	: Farsça
GOÇ.	: Geç Orta Çince
Gr.	: Grekçe
Haz.	: Hazırlayan(lar)
JSFO	: Journal de la Société Finno-Ougrienne
krş.	: Karşılaştırınız
Ot.Ry.	: Otani-Ryukoku
SI	: Ser india
TDK	: Türk Dil Kurumu
U	: uigurische texte
UW	: Uigurisches Wörterbuch, bk. Röhrborn 2015.
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
VdSUA	: Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica

KAYNAKÇA

- Arat, R. R. (1964). Eski Türk hukuk vesikaları. *JSFO* (Sitzungsberichte der 6. arbeitstagung der PIAC in Helsinki 4.-8. 6. 1963), 65, 11-77.
- Caferoğlu, A. (1938). *Uygur sözlüğü, üçüncü bölüm S-Z*. İstanbul: Burhaneddin Matbaası.
- Clark, L. V. (1975). *Introduction to the Uyghur civil documents of East Turkestan (13th-14th cc.)* (Yayımlanmamış doktora tezi). Indiana University, Bloomington.
- Clauson, G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth century Turkish*. Oxford: Clarendon Press.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B. & Akkoyunlu, Z. (2014). *Kâşgarlı Mahmud, Dîvânü Lugâti't-Türk, giriş-metin-çeviri-notlar-dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erdal, M. (2004). *A grammar of Old Turkic*. Leiden: Brill.
- Gabain, A. v. (1950). *Alltürkische grammatik*. Leipzig: Otto Harrassowitz.
- Keskin, B. (2020). *Eski Uygur Türkçesi hukuk belgeleri ve söz varlığı* (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Le Coq, A. (1918). Handschriftliche uigurische urkunden aus Turfan. *Túrán*, 449-460.
- Malov, S. E. (1927). Dva Uygurskih dokumenta. *Sbornik*, V. V. Bartol'du, Turkestanskije druž'ya, uçeniki i poçitateli. Taşkent, 387-394.
- Malov, S. E. (1932). Uygurskie rukopisnye dokumenty ekspedicii S. F. Ol'denburga. *ZAPISKI Instituta Vostokovedeniya, Akademii Nauk I*, 129-149.
- Malov, S. E. (1951). Pamyatniki drevnetyurkskoy pis'mennosti. *Teksty i issledoveniya*. Moskova-Leningrad: Akademii Nauk.
- Matsui, D. (1996). *Mongoru jidai Uigurisutan no monjo gyōsei to zeisei, ekidensei. Uigurubun kyōshutsu meirei monjo wo chūshin to shite [Administration in Uighuristan under the Mongols]* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Osaka University, Osaka.
- Matsui, D. (1999). *Mongoru jidai Uigurisutan no zeiki seido to monjo gyōsei [Taxation and administrative systems in Uighuristan under the Mongols (13th-14th cc.)]* (Yayımlanmamış doktora tezi). Osaka University, Osaka.
- Matsui, D. (2004). Unification of weight and measures by the Mongol empire as seen in the Uigur and Mongol documents. D. Durkin-Meisterernst & S.-C. Raschmann & J. Wilkens vd. (Ed.), *Turfan Revisited—The First Century of Research into the Arts and Cultures of the Silk Road içinde* (s. 197-202). *Monographien zur Indischen Archäologie, Kunst und Philologie* 17. Berlin: Dietrich Reimer Verlag.
- Nadalyayev, V. M. vd. (1969). *Drevnetyurkskiy slovar'*. Leningrad: Nauka.
- Ölmez, M. (2017). Eski Uygurca ikilemeler üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 65(2), 243-311.
- Pulleyblank, E. G. (1991). *Lexicon of reconstructed pronunciation in Early Middle Chinese, Late Middle Chinese, and Early Mandarin*. Vancouver: UBC Press.
- Radloff, W. (1899). Altuigurische sprachproben aus Turfan. D. Klementz (Haz.), *Nachrichten über die von der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften zu St. Petersburg im Jahre 1898 Ausgerüstete Expedition. Heft I içinde* (s. 55-83). St. Petersburg: Akademii Nauk.
- Radloff, W. (1906). Uigurische schriftstücke, in text und übersetzung. A. Grünwedel (Haz.), *Bericht über archäologische Arbeiten in Idikutschari und Umgebung im Winter 1902-1903 içinde* (s. 181-195). Münih: Verlag der K. B. Akademie der Wissenschaften.
- Radloff, W. (1928). *Uigurische sprachdenkmäler*. S. E. Malov (Haz.). Leningrad: Verlag der Akademie der Wissenschaften der USSR.
- Ramstedt, G. J. (1940). Four Uigurian documents. C. G. Mannerheim (Ed.), *Across Asia from West to East in 1906-1908 II içinde* (s. 1-12). Helsinki: Suomalis-Ugrilainen Seura.

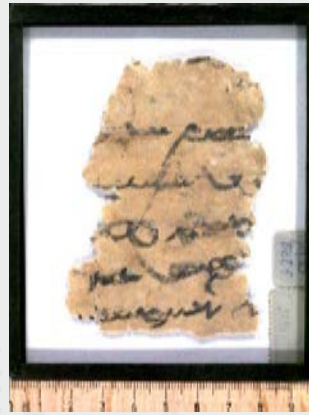
- Raschmann, S.-C. (1995). *Baumwolle im türkischen zentralasien. Philologische und wirtschaftshistorische untersuchungen anhand der vorislamischen uigurischen texte.* VdSUA 44. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Raschmann, S.-C. (2007). *Alttürkische handschriften teil 13, dokumente teil 1.* VOHD 13,21. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Raschmann, S.-C. (2009). *Alttürkische handschriften teil 14, dokumente teil 2.* VOHD 13,22. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Röhrborn, K. (2015). *Uigurisches wörterbuch, sprachmaterial der vorislamischen türkischen texte aus zentralasien -neubearbeitung- II. nomina-pronomina-partikeln, band 1: a – asvık.* Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Şen, S. (2002). *Eski Uygur Türkçesinde ikilemeler* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Tuğuşeva, L. Y. (2013). *Uygurskie delovye dokumenty X–XIV. iz vostočnogo Turkestana,* Moskova: Nauka.
- Vér, M. (2016). *The postal system of the Mongol empire in Northeastern Turkestan* (Yayımlanmamış doktora tezi). University of Szeged, Doctoral School of History, Szeged.
- Yamada, N. (1965). *Uigurubun taishaku keiyakusho no shoshiki* [The forms of the Uighur documents of loan contracts]. *Ōsaka daigaku bungakubu kiyō* [Memoirs of the Faculty of Letters, Osaka University], 11, 87-216.
- Yamada, N. (1993). *Sammlung uigurischer kontrakte I-III.* J. Oda & P. Zieme & H. Umemura & T. Moriyasu (Haz.). Osaka: Osaka University Press.

EKLER
TIPKIBASIM



Metin A: Ch/U 6527 (T I D 51)

© Depositum der Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften in der Staatsbibliothek zu Berlin-Preußischer Kulturbesitz, Orientabteilung



Metin B: Ch/U 7358 v (Glas: T II T 1972)

© Depositum der Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften in der Staatsbibliothek zu Berlin-Preußischer Kulturbesitz, Orientabteilung



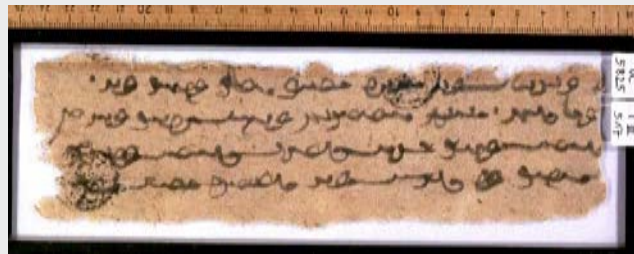
Metin C: So 10239 (4) v (T I a)

© Depositum der Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften in der Staatsbibliothek zu Berlin-Preußischer Kulturbesitz, Orientabteilung



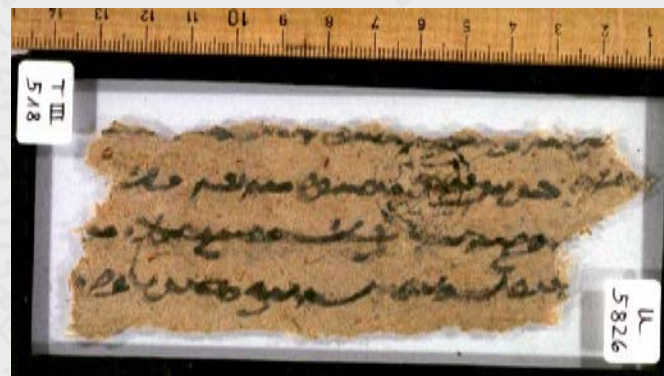
Metin D: U 5552 (T II D 56)

© Depositum der Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften in der Staatsbibliothek zu Berlin-Preußischer Kulturbesitz, Orientabteilung



Metin E: U 5825 (Glas: T III 517)

© Depositum der Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften in der Staatsbibliothek zu Berlin-Preußischer Kulturbesitz, Orientabteilung



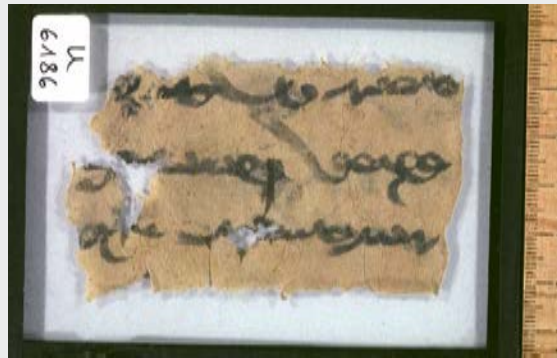
Metin F: U 5826 (Glas: T III 518)

© Depositum der Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften in der Staatsbibliothek zu Berlin-Preußischer Kulturbesitz, Orientabteilung



Metin G: U 6047 / I. Sayfa

© Depositum der Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften in der Staatsbibliothek zu Berlin-Preußischer Kulturbesitz, Orientabteilung



Metin H: U 6186 / I. Sayfa

© Depositum der Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften in der Staatsbibliothek zu Berlin-Preußischer Kulturbesitz, Orientabteilung